

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

*Vilniaus universitetas***DVIKAMIENIŲ VARDŲ TRUMPINIŲ PAVELDAS VILNIŠKIŲ AREALE***

1. Antroponimikos literatūroje teigiama, kad daugiausia šiandienos pavardžių, kildinamų iš dvikamienių vardų, išliko vakarinėje Lietuvos dalyje – žemaičiuose, o Rytų Lietuvoje jų yra visai nedaug (dėl to žr. Zinkevičius 1977, 227). Tačiau kitokia padėtis aiškėja analizuojant kelių šimtmečių senumo dokumentuose užrašytus istorinius asmenvardžius: dvikamienių vardų, iš jų atsiradusių trumpinių ir jų priesagų vedinių nemažai yra fiksuota ir vakarinėje, ir rytinėje Lietuvos dalyse (žr. Zinkevičius 1977; 1997, 63–80; Maciejauskienė 1993, 34–100; Ragauskaitė 2004, 7–18; 2005; Palionis 2003, ir kt.)¹. Todėl akivaizdu, kad šios kilmės asmenvardžių Lietuvoje būta gerokai didesnio skaičiaus, kad daugiau jų egzistavo Rytų Lietuvoje: tokios nuomonės yra ir Zinkevičius (1977, 227), didžiausią dėmesį iš vardyno tyrėjų skyręs šio regiono istoriniams antroponimams. Mokslininko darbai rodo, kad ankstesniais amžiais Rytų Lietuvos asmenvardžiai yra patyrę daug pokyčių: skirtingais būdais (fonetiškai, morfologiškai) slavinti, versti arba keisti kitais onimais (žr. Zinkevičius 1977, 96–116; 1997, 63–80). Dėl to dalis anuomet vartotų vardų galėjo išnykti, tačiau kita jų dalis išliko, asmenvardžiai tapo paveldimi ir funkcionuoja Rytų Lietuvoje iki šiol.

2. Šiame straipsnyje nagrinėjamos vilniškių arealo pavardės, atsiradusios iš trumpinių, kurie, kaip teigiama literatūroje (žr. anksčiau), kildinami iš Rytų Lietuvoje gerokai retesnių nei žemaičiuose dvikamienių vardų. Kadangi yra aptarti visos Lietuvos trumpinių kilmės pavardžių pamatai, išryškintos jų hipokoristinių kamienų struktūros ir plėtros ypatybės (žr. Sinkevičiūtė 2004, 109–146), čia keliamą hipotezę, kad tos pačios pamatų, dažniausios hipokoristinių kamienų struktūros, taip pat plėtros tendencijos yra būdingos ir vieno Lietuvos arealo – vilniškių pavardėms. Tikrinant šią hipotezę ir nagrinėjamus vilniškių asmenvardžius lyginant su visos Lietuvos trumpinių kilmės pavardėmis yra siekiama: 1. nustatyti ir aptarti vilniškių arealo trumpinių kilmės pavardžių pamatus; 2. išnagrinėti tiriamųjų

* Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą projektą *LITTERA: Lietuvių tautinis identitetas XVI–XX a. kultūrų dialogo kontekstuose*.

¹ Tokią išvadą galima padaryti ir skaitant K. Jablonskio, M. Jučo ir kitų istorikų publikuotus senuosius dokumentus.

pavardžių hipokoristinių kamienų struktūrą ir detalizuoti jų pokyčius; 3. inventurizuoti pavardžių hipokoristines, balsines priesagas ir išskirti būdingiausias vilniškių arealui; 4. panagrinėti balsinėmis priesagomis besiskiriančių tiriamųjų pavardžių, kurios turi tuos pačius hipokoristinius kamienus ir yra paplitusios toje pačioje vietovėje, raidos ypatumus.

3. Vilniškių arealo pavardėmis, kurios sudaro mažą dalį visos Lietuvos trumpinių kilmės pavardžių (107 iš 5950), yra laikomi asmenvardžiai, paplitę rytų aukštaičių vilniškių tarmės plote. Šios pavardės buvo atskirtos nuo Vilniaus mieste ir jo apylinkėse funkcionuojančių pavardžių manant, kad vilniečių asmenvardžių analizė yra atskiro tyrimo objektas, susijęs ir su miestiečių pavardžių formavimosi specifika. Inventorizuojant pavardes buvo vadovautasi struktūriniu ir arealiniu kriterijais. Struktūriškai pavardė laikyta atsiradusi iš trumpinio tada, kai jos pagrindą – asmenvardžio dalį, likusią atmetus galūnę ir priesagą (ar priesagas) – sudaro hipokoristinis kamienas, morfema ar morfemų dalys, esančios dvikamienių vardų komponentai (žr. Jurkėnas 1967, 43). Nors iš dvikamienių vardų rasdavosi ne tik jų trumpinių, bet ir patys trumpiniai tapdavo dvikamienių vardų komponentais (žr. Sinkevičiūtė 2005, 101–110), tačiau čia tokie dvikamienių vardų ir su jais susijusių trumpinių ryšiai nenagrinėjami, nes dar per mažai yra ištirta visų dvikamienių vardų sistema.

Aiškinantis asmenvardžių kilmę svarbi yra trumpinio kilmės pavardės ir šio trumpinio pamatinio žodžio – dvikamienio vardo – lokalizacija: manytina, kad pavardė atsiradusi iš trumpinio tada, kai toje pat vietovėje yra užfiksuotas dvikamienis vardas, kurio komponentą ar komponentus turi tiriamoji pavardė. Ieškant, iš kokių dvikamienių vardų atsirado trumpiniai, vėliau tapę pavardėmis, remtasi onomastikos darbais, kuriuose buvo rasta dvikamienių vardų su lokalizacijomis. Nustatyta, kad taip inventorizuotos vilniškių arealo trumpinių kilmės pavardės yra paplitusios skliausteliuose nurodytose vietovėse iš šių rajonų: Ignalinos (Ck², Dglš, Ign, Lkm, Ml, Rim), Švenčionių (Ad, Klt, Mgn, Pbrd, Str, Šut, Švnc, Švncł), Vilniaus (Pb, RdmV, Rkn, Šm) ir Zarasų (Smal). Trumpinių kilmės pavardžių neužfiksuota³ skliausteliuose minimose Ignalinos (Dkšt, Tvr), Šalčininkų (Dv, Trgl), Švenčionių (Bln, Mdž, Ršk, Svrk) ir Vilniaus (Krnv, Mck, Mdnk, Mšg, Nmč, R) rajonų vietovėse. To priežastys galėjo būti įvairios. Viena jų – trumpinių kilmės vardų minėtose vietose galėjo ir nebūti, nes kai kurios gyvenvietės gana vėlai (XVIII,

² Vietovių sutrumpinimai teikiami iš LPŽ.

³ Šis teiginys remiamas tik turimų dvikamienių vardų ir trumpinių kilmės pavardžių struktūriniais ir arealiniais sutapimais. Gali būti, kad tokių pavardžių yra daugiau, bet tai turėtų parodyti tolesni dvikamienių vardų tyrimai.

XIX a.) buvo įkurtos. Taip pat trumpiniai (ar jų pamatiniai žodžiai – dvikamieniai vardai) šiame regione galėjo neišklikti ir dėl gyventojų migracijos, intensyvaus onimų slavinimo ar keitimo (žr. anksčiau). Tik vėlesni istorinių asmenvardžių tyrimai padės į šį klausimą atsakyti tiksliau.

4. Dvikamienių vardų trumpiniais įprasta laikyti tokius asmenvardžius, kurie atsirado iš vieno kurio nors dvikamienio vardo kamieno ar prie pirmojo kamieno pridėjus antrojo dvikamienio vardo kamieno pradžią (žr. Zinkevičius 1977, 229t.; Skardžius 1996, 441; LVKŽ 27t.; Maciejauskienė 1991, 247; 1997, 113; Sinkevičiūtė 2003, 120–124; 2004, 94 ir kt.). Su antruoju dvikamienio vardo kamieniu siejamų trumpinių kilmės pavardžių vilniškių areale yra daugiausia, pvz.: *Bar-áuskas* Ign ir *Dau-bāras* Ign, *But-òvičius* Mgn ir *Svir-butás*, plg. *Svirbutòvičius* Mgn, *Gail-iaúskas* Ign ir **Stri-gaila*, plg. *Strigailiškis* k. Ign (ATSŽ 292), *Gedž-iúnas* Dglš ir *Ser-gedà* Dglš, *Gédž-iúnas* Ign ir *Dal-géda* Ign, *Nōr-ušas* Rim ir *Beĩ-noras* Rim, *Vain-āvičius* Klt ir *Bì-vainis* Klt, *Vil-eišis* Ign ir *Sur-vilà* Ign, *Vil-eità* Ad ir *Sur-vilà* Ad, *Vil-ùtis* Klt ir *Mot-vila* Klt, *Vil-ùtis* Lkm, *Vil-únas* Lkm ir *Rad-vìlis*, plg. *Radvìliškis* k. Lkm (ATSŽ 255; Razmukaite 1999, 162) ir kt. (38 pavardės). Iš pirmojo dvikamienio vardo kamieno trumpinių, išlikusių vilniškių pavardėse, yra atsiradę mažiau pavardžių (13), pvz.: *Maž-álskas* ir *Maž-vìlas*, plg. *Mažvìlišké* k. Ign (ATSŽ 176; Razmukaite 1999, 161), *Nar-eikà* Pbrd ir *Nár-butás*, plg. *Narbutāvičius* Pbrd, *Narbutovičius* Pbrd, *Radz-ėvičius* Lkm ir *Rad-vilà*, plg. *Radvìliškis* k. Lkm (ATSŽ 255; Razmukaite 1999, 162), *Sar-ùlis* Ign ir *Sar-gédà* Ign, *Sir-aitis* Šm ir *Sir-výdis* Šm ir kt. Retos nagrinėjamos kilmės pavardės (ras-tos 2), siejamos su pirmuoju dvikamienio vardo kamieniu ir pradžia antrojo, pvz.: *Daun-ia* Švnčl ir *Daũ-noras*, plg. *Daunorāvičius* Švnčl, *Sarg-únas* Ign ir *Sar-gédà* Ign.

Iš dvikamienių vardų atsiradę trumpinių kamieniai buvo plėsti ir hipokoristinėmis priesagomis. Dažniausias jas turinčių vilniškių arealo pavardžių pamatas yra antrasis dvikamienio vardo kamienas, pvz.: *Bar-k-āvičius* Šm ir *Daũ-baras* Šm, *Bar-k-ónis* Klt ir *Daũ-baras* Klt, *But-k-à* Pbrd, *But-k-áuskas* Pbrd, *But-k-ėvičius* Pbrd ir *Tvìr-butás* Pbrd, *Nor-k-únas* Ml ir *Beĩ-noras* Ml, *Rìm-š-a* Smal ir *Bùt-rimas* Smal, *Rim-š-ėlis* Ign ir *But-rìmas* Ign, *Rin-k-únas* RdmV⁴ ir *But-rìmas*, plg. *Butrimovičius* RdmV, *Vaiš-k-únas* Ck ir **Ne-vaišis*, plg. *Nevaišiai* k. Ck (ATSŽ 200), *Vic-k-ūnas* Mgn⁵ ir *Nár-vidas* Mgn ir kt.⁶ (38 pavardės). Gerokai mažiau trumpinių kilmės

⁴ Kamienas *rim-* pakitęs į *rin-* dėl pozicijos.

⁵ Kamienas *vid-* pakitęs į *vic-* dėl pozicijos.

⁶ Kai kurias trumpinių kilmės vilniškių pavardes (jų 6) įmanoma sieti su dviem pamatiniais kamieniais – pirmuoju ar antruoju dvikamienio vardo kamieniais, išplėtais hipokoristinėmis priesagomis, pvz.: *Bùt-k-us* RdmV ir *Bùt-rimas*, plg. *Butrimovičius* RdmV, *Nár-butás* RdmV, *But-k-ys*

pavardžių su hipokoristinėmis priesagomis yra siejamos su pirmuoju dvikamienio vardo kamieniu, pvz.: *But-k-ėvičius* Ign, *But-k-ūnas* Ign ir *But-rimas* Ign, *Vaiš-k-ūnas* Lkm ir *Vaiš-noras* Lkm ir kt. (8 pavardės). Rečiausios yra pavardės (2), atsiradusios hipokoristinę priesagą pridėjus prie pirmojo dvikamienio vardo kamieno ir pradžios antrojo, pvz., *Dauk-š-a* Pb, *Dauk-š-ys* Pb⁷ ir *Dau-gialà* Pb.

Nustatyti trumpinių kilmės pavardžių pamatai rodo, kad vilniškių dvikamieniai vardai buvo trumpinti tais pačiais būdais kaip ir kituose Lietuvos arealuose (žr. Sinkevičiūtė 2004, 100–108). Vilniškių areale, kaip ir visoje Lietuvoje, daugiausia pavardėse fiksuotų trumpinių yra atsiradę iš antrojo dvikamienio vardo kamieno, dažniausiai plėsto ir hipokoristinėmis priesagomis (žr. Sinkevičiūtė 2004, 105t.). Kiti trumpinių kamieniai (kildinami iš pirmojo ar iš pirmojo ir pradžios antrojo dvikamienio vardo kamieno), plėsti ir hipokoristinėmis priesagomis, yra gerokai retesni. Šie rezultatai patvirtina, kad vilniškių arealo dvikamienių vardų trumpiniams, išlikusiems pavardėse, yra būdingos tos pačios visos Lietuvos trumpinių kilmės pavardžių pamato tendencijos.

5. Išnagrinėjus tiriamų vilniškių arealo pavardžių hipokoristinius kamienus buvo nustatyti jų struktūros tipai. Daugiausia (90) šio arealo pavardžių turi CVC struktūros hipokoristinius kamienus. Dažniausi iš jų yra RVR pogrupio, plg. kamienus: *man-* (*Man-iuškā* Švnčl), *min-* (*Min-k-ėvičius* Šut), *nar-* (*Nar-eikis* Klt, Lkm, *Nar-eikà* Pbrd, *Nar-k-āvičius* Švnčl, *Nar-k-ėvičius* Pbrd, Smal, Švnč, *Nar-k-el-iūnas* Ml, *Nar-k-ūnas* Klt, RdmV, *Nar-ockis* Pbrd, *Nar-ūšis* Klt, Lkm, *Nar-uš-ėvičius* Klt), *nor-* (*Nor-ušas* Rim, *Nor-eika* Mgn, Šm, *Nor-k-à* Pb, *Nor-k-eliūnas* Ml, *Nor-k-ūnas* Klt, Ml, *Nor-ūnas* Pbrd), *rim-* (*Rim-š-a* Smal, *Rim-š-ėlis* Ign, *Rin-k-ėvičius* Ign, Smal, *Rin-k-ūnas* RdmV), *vil-* (*Vil-eišis* Ign, *Vil-eità* Ad, *Vil-iūnas* Klt, Švnčl, *Vil-ūtis* Klt, Lkm, *Vil-ūnas* Klt, Lkm, Švnčl, *Vil-ūtis* Klt) – iš viso 39 pavardės. TVT pogrupiui priskiriami kamieniai *but-* (*Buc-ėvičius* Pbrd, *Buc-k-à* Pbrd, *Buč-ėlis* Pbrd, Str, Šut, Švnčl⁸, *Buč-įnškas* Švnčl, *Buč-iañškis* Ign, *But-ėvičius* Švnčl, *But-k-à* Pbrd, *But-k-áuskas* Pbrd, *But-k-ėvičius* Ign, Pbrd, *But-k-ys* Smal, *But-k-òvškis* Pbrd, *But-k-ūnas* Ign, *Bùt-k-us* RdmV, *But-òvičius* Mgn), *ged-* (*Ged-ys* Švnčl, *Gedž-iūnas* Dglš) ir *gėd-* (*Gėdž-iūnas* Ign) – iš viso 21 pavardė. Mažiau (20) šio arealo pavardžių turi TVR struktūrinio pogrupio kamienus *bar-*⁹ (*Bar-áuskas* Ign, Švnčl, *Bar-eikà* Švnčl,

Smal ir *Bùt-rimas* Smal, *Nár-butas* Smal, *Nar-k-ūnas* RdmV ir *Bai-naras*, plg. *Bainaròvičius* RdmV, *Daì-naras*, plg. *Dainaròvičius* RdmV, *Nár-butas* RdmV, *Nar-vaišas* RdmV ir kt. Tokiais atvejais vyraujantis pamatas nebuvo nustatytas.

⁷ Kamienas *daug-* pakito į *dauk-* dėl pozicijos.

⁸ *Buč-* aiškinamas kaip kamieno *but-* ir priesagos *-š-* sandūra.

⁹ Priskiriami ir asmenvardžiai, turintys kamieną *bor-*. Dėl to žr. toliau.

Bar-k-áuskas Dglš, Smal, Švnčl, *Bar-k-òvskis* Rim, Švnčl, *Bar-k-ónis* Klt, *Bar-k-ovičius* Šm, *Bor-avskis* Šm, *Bor-eikà* Str, Šut, Švnčl, *Bor-òvskis* Šm), *gal-* (*Gal-k-ovskis* Rkn), *kor-* (*Kor-ėckis* Pbrd), *tal-* (*Tal-eišis* Ign), *tar-* (*Tar-ėilis* Švnčl, *Tar-k-áuskas* Švnčl). Kitų pogrupių kamienų yra mažai, plg. RVT pogrupio: *vid-* (*Vic-k-à* Str, *Vic-k-ūnas* Mgn, *Vid-eika* Ad, *Vidž-iūnas* Lkm) ir *rad-* (*Radz-ėvičius* Lkm), SVR pogrupio: *sar-* (*Sar-ūlis* Ign) ir *sir-* (*Sir-āvičius* Švnčl, *Sir-aitis* Šm, *Šir-inckas* Švnčl¹⁰), RVS pogrupio: *maž-* (*Maž-álskas* Ign).

Likę vilniškių hipokoristiniai kamienai yra retesnės struktūros. Iš jų kiek daugiau priskiriama CVvC grupei (13 pavardžių) – RVvR pogrupiui: *vain-*¹¹ (*Vain-āvičius* Klt, *Vain-áuskas* Smal, *Voin-ickas* Pbrd, *Voin-išius* Šut)¹², TVvR pogrupiui: *daun-* (*Daun-ià* Švnčl), *gail-* (*Gail-iaūskas* Ign), RVvS pogrupiui: *vaiš-* (*Vaiš-k-ėnas* Šm, *Vaiš-k-ūnas* Ck, Lkm, Švnč) ir TVvT pogrupiui: *daug-* (*Dáuk-š-a* Pb, *Dauk-š-ys* Pb). Taip pat vilniškių areale yra ir CVCC struktūros hipokoristinių kamienų: *mant-* (*Manč-ínskas* Smal) – RVRT pogrupio, *sarg-* (*Sarg-ūnas* Ign) – SVRT pogrupio, *gird-* (*Girdž-iūnas* Švnčl) – TVRT pogrupio. Retas kamienas *svir-* (*Svir-skas* Švnčl) yra CCVC struktūros SRVR pogrupio.

Dažniausios CVC struktūros hipokoristinius kamienus turinčios pavardės (90 iš 107) rodo, kad vilniškių areale vyrauja pagrindinis visos Lietuvos hipokoristinių kamienų, kurie fiksuoti pavardėse, struktūros tipas (žr. S i n k e v i č i ū t ė 2004, 109–113). Kiti Lietuvoje dažni hipokoristinių kamienų struktūros tipai CVCC ir CVvC vilniškių areale taip pat yra paplitę. Šie faktai remia keltą mintį, kad tiriamame areale dominuoja tie patys hipokoristinių kamienų struktūros tipai kaip ir visoje Lietuvoje.

Vilniškių pavardėse užfiksuoti hipokoristiniai kamienai turi ir arealinių savitumų. Pirmiausia pastebėta, kad kiekybiškai čia dominuoja kamienai, kurių inicialės priklauso tiems patiems struktūros pogrupiams kaip ir jų finalės: tarp CVC vyrauja RVR ir TVT, tarp CVvC – RVvR struktūros pogrupių kamienus turinčios pavardės. Galima spėti, kodėl tokius kamienus turinčios pavardės yra dažnesnės kitų atžvilgiu: gal dėl kamienų struktūros simetriškumo? Taip pat matyti, kad vilniškių areale yra gerokai mažiau retesnės struktūros hipokoristinių kamienų. Be minėtų ir Lietuvoje dažnų trijų kamienų struktūros tipų, čia dar rastas tik retesnės CCVC

¹⁰ Kamienas *šir-* yra pakitęs iš kamieno *sir-* dvikamienių vardų sistemoje, plg. *Sir-vydas* Švnčl ir *Šir-vydas* Švnčl.

¹¹ Prie šio kamieno priskiriami ir asmenvardžiai su *voin-*. Dėl to žr. toliau.

¹² Prie asmenvardžių su *vain-* priskirtina ir pvd. *Van-aūskas* Lkm, turinti nedėsningai deformuotą kamieną *vain-*.

struktūros kamienas, nors kitur Lietuvoje kamienų įvairovė didesnė (žr. *Sinkevičiūtė* 2004, 110t.). Kadangi vilniškių areale funkcionuoja CVC, CVvC, CVCC ir CCVC struktūros hipokoristiniai kamienai, galima manyti, kad tokia struktūra yra būdinga trumpinių pamatiniams žodžiams – dvikamienų vardų kamienams. Šis arealas dar išsiskiria ir retu hipokoristiniu kamieniu *sar-*, kurį turinčių trumpinių kilmės pavardžių kitur Lietuvoje nėra.

6. Svarstant vilniškių arealo hipokoristinių kamienų struktūros ypatybes matyti, kad šio arealo kamienų pokyčiai yra dvejoji. Vieni jų – dėsningi: kamienai yra pakitę dėl pozicijos prieš priebalsius (*rim-* į *rin-*, *vid-* į *vic-* prieš *-k-*, *but-* į *buc-*, *daug-* į *dauk-* prieš *-š-*) arba pavardėse su priesaga *-iūn-* (*ged-* į *gedž-*, *gėd-* į *gėdž-*, *gird-* į *girdž-*, *vid-* į *vidž-*). Kiti pakitimai – nedėsningi: pakitusius kamienus *bar-* į *bor-*, *but-k-* į *buc-k-*, *rad-* į *radz-*, *vain-* į *van-*, *voin-* galima laikyti nuo pozicijos nepriklausomais deformuotais hipokoristiniais kamienais (dėl termino žr. *Sinkevičiūtė* 2003, 329), kurių pokyčiai yra susiję su trumpinių kilmės asmenvardžių raida. Nors yra trys hipokoristinių kamienų poros, kurios skiriasi: a) mišriuotu dvibalsiu – *nar-* ir *nor-*, *bar-* ir *bor-*; b) dvigarsiu – *vain-* ir *voin-*, tačiau iš jų tik *nar-* ir *nor-* yra laikomi dviem savarankiškais hipokoristiniais kamienais, kadangi vilniškių areale yra ir juos turinčių dvikamienų vardų (plg. *Beĩ-noris* Smal, *Nár-butás* Smal). Iš *bar-* ir *bor-*, *vain-* ir *voin-* kamienų porų šiame areale yra dvikamienų vardų su kamienais *bar-* ir *vain-*. Todėl *bor-* ir *voin-* nelaikomi savarankiškais hipokoristiniais kamienais, nes manoma, kad jie šiame areale atsirado pakitus hipokoristiniais, bet ne dvikamienų vardų kamienams *bar-* ir *vain-*. Dėl hipokoristinių kamienų pokyčių vilniškių arealas išsiskiria tik jam būdingais kamienų *gėd-* (→ *gėdž-*), *vain-* (→ *van-*), *vid-k-* (→ *vic-k-*) struktūros pokyčiais.

7. Vilniškių hipokoristiniai kamienai pagal jų plėtimą priebalsinėmis priesagomis gali būti trejopi: a) išplėsti priesagomis, plg. **daug-š-*, *gal-k-*, **mant-š-*, *min-k-*, *rim-k-*, *rim-š-*, *vaiš-k-* – *išplėstiniai*; b) neturintys priesagų, plg. *daun-*, *gail-*, *ged-*, *gird-*, *kor-*, *man-*, *maž-*, *rad-*, *sar-*, *sarg-*, *sir-*, *svir-*, *tal-*, *vain-*, *vil-* – *neišplėstiniai*; c) galintys būti išplėsti ir neišplėsti priesagomis, plg. *bar-* ir *bar-k-*, *but-* ir *but-k-*, **but-š-*, *nar-* ir *nar-k-*, *nor-* ir *nor-k-*, *tar-* ir *tar-k-*, *vid-* ir **vid-š-* – *universalieji*. Lyginant šiuos kamienus su visos Lietuvos pavardėse užfiksuotais hipokoristiniais kamienais matyti (žr. *Sinkevičiūtė* 2004, 178–215), kad vilniškių arealas universaliaisiais kamienais niekuo nesiskiria nuo visos Lietuvos. Kamienai *daug-*, *gal-*, *mant-*, *min-*, *rim-* ir *vaiš-* vilniškių areale funkcionuoja tik su priebalsinėmis priesagomis, nors kituose Lietuvos arealuose jų gali ir neturėti. Tuo vilniškių arealas yra savitas. Išsiskiria ir neišplėstiniai vilniškių hipokoristiniai kamienai *ged-*, *gird-*, *man-*, *rad-*, *sir-*, *svir-* ir *tal-*, galintys būti kituose arealuose praplėsti priebalsinėmis

priesagomis. Likusiais neišplėstiniais kamienais *daun-*, *gail-*, *kor-*, *maž-*, *sarg-*, *vain-* ir *vil-* vilniškių arealas yra panašus į kitus Lietuvos regionus, kadangi šie kamienai, užfiksuoti trumpinių kilmės pavardėse, priešagomis taip pat nėra plečiami¹³.

Dažniausiai prie hipokoristinių kamienų, užfiksuotų lietuvių pavardėse, buvo dedamos priešagos *-k-* ir *-š-* (plačiau žr. Sinkevičiūtė 2004, 130tt.). Vilniškių arealo 51 trumpinių kilmės pavardė su hipokoristinėmis priešagomis rodo, kad ir čia kamienai dažniausiai plėsti priešaga *-k-* (39 pavardės, kamienai *bar-*, *but-*, *gal-*, *min-*, *nar-*, *nor-*, *rim-*, *tar-*, *vaiš-*), rečiau – *-š-* (12 pavardžių, kamienai *but-*, *daug-*, *mant-*, *rim-*). Minėtų kamienų su šiomis priebalsinėmis priešagomis yra ir kituose Lietuvos arealuose: tuo vilniškių pavardės panašios į kitas Lietuvos trumpinių kilmės pavardes. Iš kitų vilniškių areale išsiskiria hipokoristiniai kamienai *but-* ir *rim-*, plečiami ir priešaga *-k-*, ir priešaga *-š-*, pvz., *But-k-ūnas* Ign ir *Buč-iaiškis* Ign, *But-k-áuskas* Pbrd ir *Buč-ėlis* Pbrd, *Rin-k-ėvičius* Smal ir *Rim-š-a* Smal. Nuo visos Lietuvos nagrinėjamojo arealo hipokoristiniai kamienai skiriasi tuo, kad kitomis priebalsinėmis priešagomis, pvz., *-l-*, *-r-*, jie neplėsti.

8. Inventorizavus balsines priešagas turinčias vilniškių pavardes nustatyta, kad pavardės su viena balsine priešaga (jų 93) vyrauja pavardžių be priešagų (11)¹⁴ ir pavardžių su dviem balsinėmis priešagomis (3) atžvilgiu¹⁵. Šios gausiausios grupės asmenvardžiai buvo suskirstyti pagal priešagų kilmę (baltiškos, slaviškos) ir reikšmę (išskirtos patroniminės, deminutyvinės ir kitos). Buvo nustatyta, kad baltiškos kilmės priešagą turinčių pavardžių yra daugiau (51) nei tų, kurios turi slaviškos kilmės priešagą (42). Iš baltišką priešagą turinčių asmenvardžių daugiausia yra su patroniminėmis priešagomis (24), iš kurių dažniausios pavardės su *-(i)ūn-*, pvz.: *But-k-ūnas* Ign, *Gedž-iūnas* Dglš, *Gėdž-iūnas* Ign, *Girdž-iūnas* Švnčl, *Nar-k-ūnas* Klt, RdmV, *Nor-k-ūnas* Klt, Ml, *Nor-ūnas* Pbrd, *Rin-kūnas* RdmV, *Sarg-ūnas* Ign, *Vaiš-k-ūnas* Ck, Lkm, Švnč, *Vic-k-ūnas* Mgn, *Vidž-iūnas* Lkm, *Vil-iūnas* Klt, Švnčl, *Vil-ūnas* Klt, Lkm, Švnčl. Pavardės su kitomis patroniminėmis priešagomis retos, pvz.: su *-ait-* (*Sir-aitis* Šm), *-ėn-* (*Vaiš-k-ėnas* Šm) ir *-on-* (*Bar-k-ónis* Klt). Iš deminutyvines priešagas turinčių pavardžių (13) kiek dažnesnės yra su *-el-* (*Buč-ėlis*

¹³ Čia neminimas kamienas *sar-*, kurį turinčios pavardės yra tik vilniškių areale.

¹⁴ Nustatyta, kad šioms vilniškių pavardėms yra būdingi baigmenys *-(i)a*, *-ys*, *-us*, pridėti prie gryno hipokoristinio kamieno (*Daun-ià* Švnčl; *Ged-ys* Švnčl) arba kamieno, išplėsto priebalsinėmis priešagomis *-k-* (*Buc-k-à* Pbrd, *But-k-à* Pbrd, *Nor-k-à* Pb, *Vic-k-à* Str; *But-k-ys* Smal; *Būt-k-us* RdmV) ir *-š-* (*Dáuk-š-a* Pb, *Rim-š-a* Smal; *Dauk-š-ys* Pb).

¹⁵ Nors šių pavardžių yra nedaug, bet iš jų aišku, kad vilniškių pavardės su dviem balsinėmis priešagomis atsirado prie kamieno (praplėsto ir hipokoristine priešaga) dedant deminutyvinę baltišką priešagą, o prie jos – kitą patroniminę (baltišką ar slavišką) priešagą (plg. *Nar-k-el-iūnas* Ml, *Nor-k-el-iūnas* Ml; *Nar-uš-ėvičius* Klt).

Pbrd, Str, Šut, Švnčl, *Rim-š-ėlis* Ign), *-uš-* (*Nar-ųšis* Klt, Lkm, *Nōr-ušas* Rim) ir *-ut-*, *-ūt-* (*Vil-ūtis* Klt, Lkm, *Vil-ūtis* Klt), o pavardės su priesagomis *-ul-* (*Sar-ūlis* Ign) ir *-iš-* (*Voin-išius* Šut) yra retos. Iš kitas baltišką balsines priesagas turinčių pavardžių (14) dažniausios yra su *-eik-* (*Bar-eikà* Švnčl, *Bor-eikà* Str, Šut, Švnčl, *Nar-eikis* Klt, Lkm, *Nar-eikà* Pbrd, *Nor-eika* Mgn, Šm, *Vid-eika* Ad), o su priesagomis *-eiš-* (*Tal-eišis* Ign, *Vil-eišis* Ign), *-eil-* (*Tar-ėilis* Švnčl) ir *-eit-* (*Vil-eità* Ad) yra paplitusios rečiau.

Iš vieną slaviškos kilmės patroniminę priesagą turinčių pavardžių (jų 16) vilniškams dažnesnės yra su priesaga *-evič-* (*Buc-ėvičius* Pbrd, *But-ėvičius* Švnčl, *But-k-ėvičius* Ign, Pbrd, *Min-k-ėvičius* Šut, *Nar-k-ėvičius* Pbrd, Smal, Švnč, *Radz-ėvičius* Lkm, *Rin-k-ėvičius* Ign, Smal), o su *-avič-* (*Nar-k-avičius* Švnčl, *Sir-avičius* Švnčl, *Vain-avičius* Klt) ir *-ovič-* (*Bar-k-ovičius* Šm, *But-ovičius* Mgn) – retesnės. Gausiausia slavišką balsines priesagas turinčių pavardžių grupė yra 22 pavardės su *-sk-* tipo priesagomis. Iš jų daugiausia paplitusios su *-(i)ausk-*, *-avsk-* (*Bar-áuskas* Ign, Švnčl, *Bar-k-áuskas* Dglš, Smal, Švnčl, *But-k-áuskas* Pbrd, *Bor-avskis* Šm, *Gail-iaūskas* Ign, *Tar-k-áuskas* Švnčl, *Vain-áuskas* Smal, *Van-aūskas* Lkm) ir *-ovsk-* (*Bar-k-òvskis* Rim, Švnčl, *Bor-òvskis* Šm, *But-k-òvskis* Pbrd, *Gal-k-ovskis* Rkn), o priesagas *-alsk-* (*Maž-álskas* Ign), *-iansk-* (*Buč-iaňskis* Ign), *-insk-*, *-inck-* (*Buč-ìnskas* Švnčl, *Manč-ínskas* Smal, *Šir-inckas* Švnčl) ir *-sk-* (*Svir-skas* Švnčl) turinčių pavardžių yra mažiau. Pavardės, turinčios priesagas su *-ck-*, vilniškių areale yra retos (3): *-eck-* (*Kor-ėckis* Pbrd), *-ick-* (*Voin-ìckas* Pbrd) ir *-ock-* (*Nar-ockis* Pbrd). Taip pat yra viena pavardė su deminutyvine priesaga *-iušk-* (*Man-iuškà* Švnčl).

Taigi vilniškių areale daugiausia yra trumpinių kilmės pavardžių su baltiškoms *-(i)ūn-*, *-eik-*, slaviškoms *-evič-*, *-ausk-* priesagomis. Nors Lietuvoje slaviškos priesagos ryškesnių paplitimo arealų ankstesniais amžiais nesudarė (žr. Maciejauskienė 1977, 164, 167), tačiau baltišką patroniminę priesagą *-(i)ūn-* turinčių pavardžių paplitimo arealas sutampa su XVII a. vartotų asmenvardžių, turėjusių šią priesagą, arealu (žr. Maciejauskienė 1977, 163). Tai rodo, kad dažną priesagą turinčios pavardės yra susiformavusios vilniškių areale. Priesaga *-eik-* yra būdinga visos Lietuvos trumpinių kilmės pavardėms (žr. Sinkovičiūtė 2004, 128): tai remia ir pavardės, paplitusios vilniškių areale.

9. Paanalizavus priesagomis besiskiriančias tuos pačius hipokoristinius kamienus turinčias vilniškių pavardes, paplitusias toje pat vietovėje, buvo išskirtos kelios asmenvardžių grupės. Vienai grupei buvo priskirtos to paties kamieno, išplėsto hipokoristine priesaga, pavardės, kurių vienos yra be priesagų, o kitos turi balsines priesagas, pgl. *But-k-à* Pbrd ir *But-k-áuskas* Pbrd, *But-k-òvskis* Pbrd, *But-k-ėvičius* Pbrd. Antrą grupę sudarė to paties kamieno (išplėsto ir hipokoristine

priesaga) pavardės su skirtingomis balsinėmis: 1) baltiškėmis; 2) slaviškėmis; 3) baltiškėmis ir slaviškėmis priešagomis. Pavardės, turinčios baltiškąsias priešagas, skiriasi: a) patronimine ir deminutyvine priešagomis, plg. *Vil-iūnas* Klt ir *Vil-utis* Klt¹⁶, *Vil-ūnas* Lkm ir *Vil-ūtis* Lkm; b) deminutyvine ir pejoratyvine priešagomis, plg. *Nar-ūšis* Klt, Lkm ir *Nar-eikis* Klt, Lkm. Slaviškąsias priešagas turinčios pavardės skiriasi patronimine ir *-sk-* grupės priešagomis, plg. *But-k-ėvičius* Pbrd ir *But-k-áuskas* Pbrd, *But-k-òvskis* Pbrd¹⁷. Skirtingas baltiškąsias ir slaviškąsias priešagas turinčių pavardžių yra daugiausia. Jas diferencijuoja: a) baltišką ir slavišką patroniminę priešagą, plg. *But-k-ūnas* Ign ir *But-k-ėvičius* Ign; b) baltišką deminutyvinę ir slavišką patroniminę priešagą, plg. *Buč-ėlis* Pbrd ir *Buc-ėvičius* Pbrd; c) baltišką deminutyvinę ir slavišką *-sk-* grupės priešagą, plg. *Buč-ėlis* Švnčl ir *Buč-ínskas* Švnčl; d) baltišką pejoratyvinę ir slavišką *-sk-* grupės priešagą, plg. *Bar-eikà* Švnčl ir *Bar-áuskas* Švnčl; e) baltišką pejoratyvinę ir slavišką *-ck-* grupės priešagą, plg. *Nar-eikà* Pbrd ir *Nar-ockis* Pbrd. Trečiai grupei priklauso pavardės su viena ir dviem balsinėmis priešagomis, plg. *Nar-ūšis* Klt ir *Nar-uš-ėvičius* Klt, *Nor-k-ūnas* Ml ir *Nor-k-el-iūnas* Ml).

Iš pateiktų asmenvardžių matyti, kad daugiausiai vilniškių areale yra pavardžių, kurios turi vienodus hipokoristinius kamienus, bet skirtingas balsines priešagas (antros grupės pavardės). Iš jų dažniausiai varijuoja to paties kamieno pavardės, kurios skiriasi baltiškėmis ir slaviškėmis priešagomis. Šis faktas turbūt rodo vilniškių arealo pavardžių slavinimo pėdsakus keičiant baltiškąsias priešagas svetimomis. Ši teiginį remtų ir pirmos grupės pavardės, kurios viena nuo kitos skiriasi pridėtomis slaviškėmis priešagomis. Iš turimų onimų pavyzdžių galima kelti ir kitą mintį: kadangi vilniškių deminutyvinės ir pejoratyvinės pavardžių priešagos buvo dažniau nei kitos priešagos keistos, todėl tas priešagas turinčios pavardės greičiausiai yra senesni asmenvardžiai nei turintieji baltiškąsias patronimines ar slaviškąsias priešagas. Asmenvardžiams tampant paveldimiams pavardės su deminutyvinėmis, pejoratyvinėmis priešagomis nerodė šeimyninės sūnaus priklausomybės tėvui, todėl dalis jų galėjo būti pakeista to paties kamieno pavardėmis su baltiškėmis patroniminėmis, taip pat slaviškėmis priešagomis. Tačiau tiksliau atsakyti į šį klausimą bus įmanoma tik daugiau panagrinėjus šias priešagas turinčius istorinius asmenvardžius.

¹⁶ Taip pat yra variantiškos patroniminė (plg. *Vil-ūnas* Klt, Švnčl ir *Vil-iūnas* Klt, Švnčl) ir deminutyvinė (plg. *Vil-ūtis* Klt ir *Vil-ūtis* Klt) priešagas turinčios pavardės.

¹⁷ Variantiškos yra ir *-sk-* grupės priešagas turinčios pavardės, plg. *Bar-k-áuskas* Švnčl ir *Bar-k-òvskis* Švnčl, *Bor-avskis* Šm ir *Bor-òvskis* Šm.

10. Išvados

1. Išnagrinėjus 107 vilniškių arealo trumpinių kilmės pavardes nustatyta, kad kaip ir visoje Lietuvoje daugiausia vilniškių arealo pavardžių yra atsiradusios iš antrojo dvikamienio vardo kamieno, kuris gali būti praplėstas ir hipokoristine priesaga. Vyraujantys pavardžių kamieno struktūros tipai rodo, kad šiame areale kaip ir kituose dažniausi yra CVC struktūros kamienai, taip pat čia kaip ir kitur hipokoristiniai kamienai yra plečiami priesagomis *-k-* ir *-š-*. Kelta hipotezė, kad visos Lietuvos trumpinių kilmės pavardžių pamato ir struktūros tendencijos yra būdingos vilniškių arealo pavardėms, pasitvirtino. Ji remia vilniškių arealo kalbinio paveldo nenutrūkstumą ir archajiškumą.

2. Tačiau trumpinių kilmės vilniškių pavardės turi ir arealinių savitumų: a) funkcionuoja tik keturi hipokoristinių kamienų struktūros tipai (CVC, CVvC, CVCC ir CCVC), nors kituose Lietuvos arealuose jų daugiau; b) egzistuoja trumpinių kilmės pavardės su hipokoristiniu kamieniu *sar-*, kuri turinčių pavardžių kitur Lietuvoje nėra; c) tik šiame areale yra pakitę hipokoristiniai kamienai *géd-* (→ *gédž-*), *vain-* (→ *van-*), *vid-k-* (→ *vic-k-*); d) kamienai *bor-* ir *voin-* yra atsiradę pakitus trumpinių, bet ne dvikamienių vardų kilmės asmenvardžių kamienams; e) nėra pavardžių, turinčių kamienus, praplėstus kitokiomis nei *-k-* ir *-š-* hipokoristinėmis priesagomis, kokių pasitaiko kituose arealuose; f) iš vieną balsinę priesagą turinčių pavardžių dažniausios yra su priesagomis *-(i)ūn-*, *-eik-*, *-evič-* ir *-ausk-*.

DAS ERBE DER HYPOKORISTISCHEN FORMEN DER ZUSAMMENGESETZTEN NAMEN IN DEM „VILNAER“ GEBIET

Zusammenfassung

In diesem Aufsatz wird die Struktur der Familiennamen hypokoristischer Herkunft des „Vilnaer“ Gebiets untersucht. Die vorhandenen Daten der hypokoristischen Familiennamen weisen darauf hin, dass in dem „Vilnaer“ Gebiet die hypokoristischen Formen, die aus dem zweiten Stamm der litauischen zusammengesetzten Namen gebildet sind, sehr produktiv als in vielen Orten Litauens sind. Bei der Analyse der ganzen Typen der hypokoristischen Stämme wurde festgestellt, dass der Typ CVC vorherrscht. Dort wird auch vertreten, dass die Familiennamen mit den Suffixen *-k-* und *-š-*, die in ganz Litauen verbreitet sind, für das „Vilnaer“ Gebiet typisch sind.

Bei der strukturelle Untersuchung der Familiennamen hypokoristischer Herkunft klärte sich arealische Eigenarten der Namen des „Vilnaer“ Gebiets auf: a) vier Strukturtypen (CVC, CVvC, CVCC, CCVC) der hypokoristischen Stämme; b) die Familiennamen mit dem hypokoristischen Stämme *sar-*; c) die veränderten hypokoristischen Stämme *géd-* (→ *gédž-*), *vain-* (→ *van-*), *vid-k-* (→ *vic-k-*); d) die Änderungen der hypokoristischen Stämme *bor-* und *voin-* nicht auf die Struktur der zusammengesetzten Namen zurückzuführen ist, sondern auf die hypokoristischen Formen;

e) es gibt keine hypokoristischen Familiennamen, die mit den anderen konsonantischen Suffixen als *-k-* und *-š-* gebildet sind; f) am häufigsten sind die Familiennamen mit den vokalischen Suffixen *-(i)ūn-*, *-eik-*, *-evič-* und *-ausk-*.

LITERATŪRA

- ATSŽ – Lietuvos TSR teritorinio administracinio suskirstymo žinynas, II, Vilnius, 1968.
- Jurkėnas 1967 – Ю. Юркенас, Некоторые компоненты литовских древних сложных личных имен, – Klb XV 43–50.
- LPŽ – Lietuvių pavardžių žodynas, I, II, Vilnius, 1985, 1989.
- LVKŽ – K. Kuzavinis, B. Savukynas, Lietuvių vardų kilmės žodynas, Vilnius, 2003.
- Maciejauskienė V., 1977, Lietuvių asmenvardžių priesagų paplitimas XVII a., – LKK (Lietuvių arealinės lingvistikos klausimai) XVII 159–168.
- Maciejauskienė V., 1991, Lietuvių pavardžių susidarymas, Vilnius.
- Maciejauskienė V., 1993, Kriaunų parapijos XVII–XVIII a. asmenvardžiai, – LKK XXXII 34–99.
- Maciejauskienė V., 1997, Dėl lietuvių pavardžių (asmenvardžių) klasifikavimo, – Blt XXXII (1) 101–109.
- Palionis J., 2003, XVII a. Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai, Vilnius.
- Ragauskaitė A., 2004, XVI–XVII a. joniškiečių asmenvardžiai, – Istoriniai tekstai ir vietos kultūra, Šiauliai, Ryga, 7–18.
- Ragauskaitė A., 2005, XVI–XVII a. kauniečių asmenvardžiai, Vilnius.
- Razmukaitė M., 1999, Priesaginiai oikonimai iš asmenvardžių ir apeliatyvinių asmenų pavadinimų, – ALL XLI 159–200.
- Sinkevičiūtė D., 2003, Lietuvių dvikamienių vardų trumpinimo tendencijos šnekamojoje kalboje, – Blt XXVII (2) 2002, 317–341.
- Sinkevičiūtė D., 2004, Senųjų dvikamienių asmenvardžių trumpinių struktūra (disertacijos rankraštis), Vilnius.
- Sinkevičiūtė D., 2005, Vienkamieniai asmenvardžiai su lie. *darg-*: jų pamatas ir ryšiai su dvikamieniais asmenvardžiais, – Blt XL (1) 99–110.
- Skardžius P., 1998, Rinktiniai raštai, IV, Vilnius.
- Zinkevičius Z., 1977, Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje, Vilnius.
- Zinkevičius Z., 1997, XVII a. dvarų inventoriai – Rytų Lietuvos antroponimikos ir demografijos šaltinis, – LKK XXXVIII 63–80.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto 5

LT-01513 Vilnius

Lietuva

[daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt]